

ΑΛΕΞΙΟΥ ΚΟΜΝΗΝΟΥ

ΣΤΙΧΟΙ ΕΠΙΤΑΦΙΟΙ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΤΥΜΒΙΟΝ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ

Ἐν φ. 108^{α-β} τοῦ κώδικος III-AA-6 τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης Νεαπόλεως, γεγραμμένου ἐπὶ βομβυκίνου χάρτου τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα, αὐτοῦ ἐκείνου, ἐξ οὗ ἐξεδώκαμεν ἀνωτέρω ἐν σ. 435 κ. ε. τὰ ἐπιγράμματα τοῦ Θωμᾶ Γοριανίτου, περιλαμβάνονται οἱ ἐξῆς «Στίχοι τοῦ ἀοιδίου βασιλέως κῦρ Ἀλεξίου καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ καὶ ἐπιτάφιοι πρὸς τὸν βασιλέα κῦρ Μανουὴλ τὸν πατέρα αὐτοῦ», παρ' ἧς ἐπιγραφῆς φέρεται γεγραμμένον βραχυγραφικῶς ἐρυθρὸν τὸ ὄνομα Ἀλέξιος.

Πάτερ βασιλεῦ, θανάτου πείραν ἔγνωσ ;
Ἔγνωσ.

Ἄ, τί τοῦτο ; προσλαλεῖ μοι γάρ Ἔγνωσ.
Καὶ σὺ δε τρίτον ἦν βροτὸς ἅπας τρέχεις ;
Τρέχω.

5 Βαβαί, τί τοῦτο πάλιν εἶπες ὡς Τρέχω ;
Ἦλιε φαιδρόφωτε, μῶν τὴν γῆν ἔδυσ ;
Ἐδυσ.

Μήτηρ σιγῇ θρηνοῦσα φησὶ γάρ Ἐδυσ.
10 Πάσχεις, ἀγλαόλυχνε, καὶ σὺ δε σβέσιν ;
Σβέσιν.

Μήτηρ, λάβε κλαίονσα τοῦ πάθους σβέσιν.
Μόρος δὲ καὶ σοῦ τὴν διαστῖαν λύει ;
Λύει.

15 Πάσχω μελῶν ἔκλυσιν ἀκούων λύει.
Ὅβριμοεργέ, καὶ σὲ συνέχει τάφος ;
Τάφος.

4 (καὶ 10, 66, 90). σὺ δε ἐγκλινομένην ὡς ἀλλαχοῦ τε παρὰ τὰς Βυζαντινοὺς καὶ πολλαχοῦ τῶν ἐπιγραμμάτων τοῦ Μαρκεσινοῦ κώδικος 524 ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνισμῶν Τόμ. Η' σ. 118 κ. ε. 6. βαβαί' 16. ὀβριμοεργέ

- Τάφους ὀρύσσει δακρύων ὁ σὸς τάφος.
 Λίθος καλύπτει καὶ σέ, λυγνίτα λίθε ;
 20 Λίθος.
 Λίθοις με βάλλει συμφορῶν ὁ σὸς λίθος.
 "Προεῖπε τὸν κράτιστον ἀμειδῆς" ἄδης ;
 " ἄδης.
 "Ὡ καρδία, ὠάγηθι" φησὶ γὰρ " ἄδης.
 25 " ἄδης ἀφ' ἑργῆς καὶ πανέσπερον σκότος ;
 Σκότος.
 Ψυχὴ, σιτέγεις τὸ πάθος ; Εἰρηκε Σκότος.
 Τί δ' οὐ τὸ πνεῦμα θαλερὸς τόπος φέρει
 Φέρει.
 30 τῆς εὐφροσύνης ; Ἄνταπεκρίθη Φέρει.
 Οὐκ εὐκροᾶς χωρίον, οὐ τόπος χλόης ;
 Χλόης.
 Ἄγαλλιῶμαι, μήτερ' εἶπε γὰρ Χλόης.
 Οὐχὶ φαινῆς αἰθρίας αἴγλην βλέπεις ;
 35 Βλέπω.
 Σκιρτῶντι οὐσκιρτήσον' φησὶν ὡς βλέπει.
 Οὐ πραέων γῆ καὶ τρυφῆ δροῦσου τρέφει ;
 Τρέφει.
 Χαίροντι συγχάρηθι' φησὶ γὰρ Τρέφει.
 40 Προςφθέξομαί σοι καὶ πάλιν, πάτερ, Λάλει.
 Λάλει.
 Λαλεῖν γὰρ ἀνάσσει με καὶ λέγει Λάλει.
 " Ἄρ' οὐ πατρὸς στέρωσις ἐξ υἱοῦ μέγα ;
 Μέγα.
 45 Στέργει με τὸν στέργοντα καὶ λέγει Μέγα.
 Οὐκ ἐκ γυναικὸς ἢ διάζευξις πάθος ;
 Πάθος.
 Ἄβάλε, μήτερ, αἰσθάνη ; Λέγει Πάθος.
 Εἰ δ' αὐθορόν τὸ πάθος, ἢ θλίμις ὄση ;
 50 " Ὄση.
 Οὐκ ἀγνοεῖ τὴν θλίμιν' εἶπε γὰρ " Ὄση.

21. ἦρσι 26. οὐσκιρτήσον 43. ἄρ' 48. ἀβάλαι 49. αὐθορόν ἀντι
 εὐθιμῶν χάριν τοῦ μέτρου

Ἐλ δ' αἶ ἄναξ τὸ πῦπτον, οἷ ἠνυγὴν δάκνει :
λάκνει.

Συμμαστρηῖ μοι καλεῖ, μήτερο, λάκνει,
Μήτηρ δ' ἐμοῦ ποῦ, πάτερο, ἐκμαθεῖν θέλεις :
55 θέλω.

Ζητεῖ σε τὴν δέσποιναν· εἶπε γὰρ θέλω.
Οὐ πείθεται μοι βασιλεῦ· αὐτὸς κάλει,
Κάλει.

Κάλεῖ σε τὴν δάμνασταν καὶ λέγει Κάλει.
60 Θρηνεῖ σε, πάτερο· ἡσά γε κλαίειν θέον :
Δέον.

Θρήνους ἀπαιτεῖ καὶ λέγει, μήτερο, Δέον.
Σὲ δ' ὠφελήσῃ τοῖς ὀδυρμοῖς εἰ δόσει,
Δόσει.

65 Δόσιν ἀπαιτεῖ, καὶ λέγει μήτερο Δόσει.
Σπένδειν χοάς δε φίλων ἡσά σοι φίλον :
Φίλον.

Καὶ σπονδάς αἰτεῖ, καὶ λέγει, μήτερο, Φίλον.
. θρήνησιν ἀρεστήν πλέον
70 Πλέον.

Φησὶ μισεῖ θρήνους· νῦν μὴ κλαῖε πλέον.
Πάτερο, λάλησον συζύγω, πλὴν ἂν θέον.
Δέον.

Μήτηρο, λαλεῖ σοι πρόσχες· εἶπε γὰρ Δέον.
75 Τὸ γλυκὺ σου πρόσφθεγμα, φίλιατε, Γύραι.
Γύραι.

Τέτλαθι, μήτερο. Μὴ ὀραγῆς, αἰτιῶν Γύραι.
Σίγησον, ἄναξ, εἰ σιγῶν τέως πρόπει.
Πρόπει.

80 Μήτηρο, σιγᾶ· παύθητι, καὶ σοὶ γὰρ πρόπει.
Ἔμοι, πάτερο, λάλησον. ὦ φίλον τέκνον.
Τέκνον.

*Ὅπερ θέλω συνῆκε καὶ χοάζει Τέκνον.

51. πῦπτον 63. ὠφελήσῃ ἐκ τοῦ ὠφελῆσαι δόσει ἂν εἰ δόσει γάρ
τοῦ μέτρον 66. σοὶ λαίποντος τοῦ φίλον 69. ἀνδ' αὖδ' εἴη(;) ἀρεστήν
ἐκ τοῦ ἀρεστήν 72. ἂν 75. πρόσφθεγμα (καὶ 76, 77) γύραι 78. πρόπει
80. σοὶ γὰρ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΣ ΠΑΡΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
Ε. Ρ. Α. ΠΑΡΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Κάλει με συχνῶς, Λίαν εὐφραίνεις, ἄναξ.

85

Ἄναξ.

Ἄναξ ἄνακτι φθέγγεται πάλιν Ἄναξ.

Ἰλασκέ μοι τὸ θεῖον, ἦν πατρι θεέμυς.

Θέμυς.

Τροφῆς με, Χοισιέ, πλήσον ὡς πλήρες θεέμυς.

90 Καὶ σὺ δὲ, πάτερ, συναρῆρην μοι πάνυ.

Πάνυ.

Συγκαταπέθει καὶ λέγει πάντως Πάνυ.

Προσπεύξομαί σε, πάτερ, ἐκ θεοῦ θέλω.

Θέλω.

95 Θέλει κάκεινος, ἐγὼ δὲ λέγων θέλω.

Μήτηρ ἐμὴ ζητοῦσα κάκεινη θέλει.

Θέλει.

Μένειν κάκεινον ὡς καὶ σοί, μήτηρ, θέλει.

Τὸ ποίημα τοῦτο, ὅπερ ἀντέγραψα ἐξ αὐτοῦ τοῦ κώδικος τῆς 1903, εἶνε αὐτὸ ἐκεῖνο, εἰς ὃ ἰδίαν προσοχὴν εἶχεν ἐπιστήσει ὁ Κρουμβάχερ, γράψας περὶ αὐτοῦ τὰ ἐξῆς: «Μνημεῖον ποιητικὸν τοῦ τελευταίου τρίτου τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, ἀξιοπερίεργον διὰ τε τὴν προέλευσιν καὶ τὴν μορφήν του, εἶνε ὁ ἐπιτάφιος εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ Κομνηνὸν, ἀποθανόντα τῆς 1180, τὸν ἔπεισον συνέταξαν ἀπὸ κοινοῦ ὁ ἀτυχῆς υἱὸς του Ἀλέξιος Β΄ καὶ ἡ χήρα αὐτοκράτειρα, ἡ ὡραία Μαρία ἡ ἐκ τοῦ γαλλικοῦ οἴκου τοῦ δυναστεύοντος ἐν Ἀντιοχείᾳ. Τὸ ποίημα τοῦτο σύγκειται ἐξ ἰαμβικῶν διστίχων διὰ συνδυασμοῦ κλιμακωτῶν καὶ ἀντηχητικῶν στίχων. Ὁ νεκρὸς ἐπιβεβαιώνει ἓνα ἕκαστον στίχον δι' ἐπαναλήψεως ἀντηχητικῆς τοῦ ἐν τέλει ῥήματος, καὶ ἡ ἀπόκρισις του ἀποταλεῖ πάλιν τὸ τέλος τοῦ δευτέρου στίχου· π. χ. Πάτερ βασιλεῦ, θανάτου πείραν ἔγνωσ;—Ἐγνων.—Ἀά τί τοῦτο; Προσλαλεῖ μοι γάρ Ἐγνων. Πῶς ὅμως ὁ πρὸς λογοτεχνικὸν παίγιον ἕως ἀρμόζων οὗτος τύπος ἠδυνήθη νὰ ἐκλεχθῆ χάριν τραγικοῦ σκοποῦ, θὰ ἦτο ἐν τῶν ἀλύτων αἰνιγμάτων τῆς ἱστορίας τοῦ βυζαντιακοῦ πνεύματος, ἀν δὲν ἐβοήθει ἡμᾶς ἡ ἀποδογῆ τῆς γνώμης, ὅτι ὁ κατὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς περίπου

δεκατριῶν ἐτῶν ἡλικίαν ἔχων Ἀλέξιος πράγματι συνέρραφεν αὐτὸς τὸ ποίημα χωρὶς νὰ τύχη τῆς βοήθειας λογιῶν στιχοποιῶν ἢ δὲ σύμπραξις τῆς μητρὸς αὐτοῦ, οὔσης Γαλλίβος ἐκ γενετῆς καὶ ὀλίγον πιθανῶς τὴν ἐλληνικὴν κατεχούσης, περιωρίσθη, ἴσως εἰς γενικὴν τινα μόνον πηρόρμησιν. Τὸ μόνον τοῦτο λογοτεχνικὸν προῖόν τοῦ αυτοκράτορος Ἀλεξίου Β' περιέχεται ἐν συμμιγεί χειρογράφῳ τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου τετάρτου, περιέχοντι καὶ ἄλλα τοιαῦτα σπάνια λογοτεχνήματα, τῷ Νεαπολιτικῷ κώδικι III A' 6 φ. 108^{a, 2}.

Καὶ ὀρθῶς μὲν ἔχει παρὰ τῷ Κρουμβάχερ ἡ ἀνάλυσις τοῦ ποιήματος. Ἀλλ' ἡ ἐξηγήσις τῆς ἡκιστα ἀρμοζούσης εἰς ἐπιτάφιον στιχοῦργημα παιγνιώδους ἠχητικῆς ἐπαναλήψεως τῆς τελευταίας λέξεως ἐκάστου στίχου διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς γνώμης, ὅτι τὸ ποίημα τοῦτο συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου νεαροῦ ὄντος τὴν ἡλικίαν μοι φαίνεται πεπλανημένη. Οὐδαμῶς δὲ γὰρ πρέπει νὰποδεχθῶμεν κατὰ γράμμα, ὅτι τὸ στιχοῦργημα συνετάχθη πράγματι ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξίου. Φέρει τοῦτο ἀληθῶς τὸ ὄνομα τοῦ νεαροῦ αυτοκράτορος, ἀλλ' ἀνήκει πιθανώτατα εἰς τὴν τάξιν ἐκείνην τῶν λογοτεχνημάτων, ἅτινα παριστάνονται μὲν γραφέντα ὡς ἀπό τινος, ὡς ἀναγράφεται ἀκριβέστερον συνήθως, ἀλλὰ συνετάχθησαν ὑπὸ ἄλλου, καὶ μόνον παρελείφθη ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ στιχοῦργήματος τούτου ὁ ἀκριβὴς οὗτος χαρακτηρισμός. Τίς δ' ὁ πραγματικὸς ποιητῆς, ἂν ὁ Κωνσταντῖνος Στιλβῆς, ὁ Θεόδωρος Πρόδρομος ἢ ἄλλος τις τῶν χρόνων τῶν Κομνηνῶν δὲν εἶνε εὐκόλον νὰποφανθῶμεν μετ' ἀσφαλείας.

Καὶ ἐπιγράφεται μὲν τὸ δῆθεν ἔργον τοῦτο τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἐπιτάφιοι στίχοι, ἀλλ' εἶνε φανερόν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν τοὺς στίχους τούτους ἐγ-

¹ Διόρθου ΑΑ

² *Krumphacher Geschichte der byzantinischen Litteratur* σ. 762. — Ἑλλ. μεταφρ. Γ. Σωτηριάδου Τόμ. Β' σ. 726.

κολαφθέντας ἐπὶ λίθου ὡς ἐπιτύμβιον τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ. Ἀπ' ἐναντίας δὲ πράγματι ἐπιτύμβιον, καὶ δὴ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, εἶνε τὸ ἀνεκδότον ἐπίγραμμα τὸ ἐπόμενον ἐν φ. 108^b τοῦ αὐτοῦ Νεαπολιτικοῦ κώδικος εἰς τὸ ἀνωτέρω στιχούργημα καὶ ἔχον ὧδε·

Ὡς ἄστρον μάργαρον, ὡς κάλυξ ῥόδου,
ὡς θρηϊκὸς εὐπνους δένδρον, ὡς σίμβλον μέλι,
ὡς κόχλος αἰθις βασιλικὴν πορφύραν,
ὁ τάφος Ἰνδῶν τὸν Ἀλέξιον φέρει,
ἄνθος Κομνηνῶν, Παλαιολόγων κλάδον,
τὸ φύσεως ἄγαλμα, τὴν ξένην φύσιν,
τὸν εὐπρόσωπον ὡς Δαυὶδ καὶ πυρράκην,
τὸν κατὰ Σαμψὼν ἀνδρικόν καὶ γεννάδα,
τὸν ὡς Ἰωσήφ ἀρετῆς πάσης τύπον.

10 Βαβαὶ δ' ὁ τάφος ἠλίκων λαβῶν σπόρον
ὠραῖον γαμβρὸν ἄνακτος Ἀλεξίου
ὁποῖον ἡμῖν παρέχει πικρὸν θέρος,
αἰσθησὶν ἐμπικραῖνον ἢ καὶ καρδίαν.

Ἄλλ' ὡ βραβευτὰ τῶν καλῶν ἐνθάδε,
15 καὶ πάλιν αὐτὰ λαμβάνων, ἐπὶ τὴν θέλησιν,
ὡς στάχυν, ὡς μάργαρον, ὡς γλυκὸν μέλι
σαῖς ἀποθήκαις τουτοῦν ἰθυσανρίσας
ὡς εὐθαλὲς τι δένδρον, ὡς τροφῆς πέδον
καταφυτεύσας σὸν λάτριν τὸν δεσπότην.

Λιλιγματῶδες μένει τίς ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς Παλαιολόγος, γαμβρὸς τοῦ ἄνακτος Ἀλεξίου, εἰς οὗ τὸν τάφον ἐπεγράφη τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο. Μή τοι πρέπει νὰ ταυτίσωμεν αὐτὸν πρὸς Ἀλέξιόν τὸν υἱὸν τοῦ σεβαστοῦ καὶ μεγάλου ἑταιρειάρχου Γεωργίου τοῦ Παλαιολόγου τοῦ ὑπ' ἀρ. 213 ἐπιγράμματος τοῦ Μαρκιανοῦ κώδικος 524, ὅστις ἦτο Κομνηνοδοικῶν βλαστὸς ἀνακτεργγόνων; Ἴδε Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Η' σ. 143. Ἀλλὰ καὶ πάλιν πῶς θὰ ἦτο γαμβρὸς τοῦ ἄνακτος Ἀλεξίου;

— — —

2. θρηϊκός

7. πυρράκη

8. γεννάδα

16. γλυκί